

O grafice

Jiří Lindovský, 1994

Když si náš lidský prapraprůdek poprvé povšiml otisku své nohy v písku (blátě, sněhu apod.), naplnila ho tato skutečnost radostí. Svědectví o tom se nám dochovává dodnes. Každé dítě, pokud vyrůstá normálně, si jednoho dne této skutečnosti všimne. Vzápětí prožije radostný zážitek s obtiskováním svého těla do okolí. Patří to k běžným radostem prvního sněhu a koupání. Stopa těla má v historii člověka významnou roli. Od stopování při lovu či válce, přes znamení „byl jsem zde“, „toto jsem dělal já“ apod., až k otiskům prstů v moderní kriminalistice. Kriminalistické archivy jsou vlastně největšími galeriemi otisků lidských končetin. S trochou nadsázky můžeme hovořit o lidském těle jako o první „tiskařské matrici“, kterou člověk použil.

Obtisk, stisk, tisk, otlak, tlak, press, tato slova sama říkají, co je pro určitý druh zmnožování významné a typické. Tlak hraje rozhodující roli nejen v tradiční grafice a tisku (výtisk, tiskovina, tlačivo), ale rozmnožují se tak i další věci. Kovové peníze se stále razí, karosérie aut a tisíce jiných věcí se lisují z formy, matric, raznic. Vtisknout něčemu podobu, svou pečeť, říkáme dodnes. Tlak je prvek prehistorický, ale stále aktuální, neboť pod tlakem se děje ledacos.

Mne však zajímá fakt zmnožování, kopírování, rozmnožování. To je skutečnost pro grafiku rozhodující, ale zdaleka nejen pro ni. Kdy a kde vznikla první grafika nevím a ani mě to příliš netrápí. Určitě to bylo v Číně, jak jinak. Souvisí to s vynálezem papíru a hlavně s vynálezem levného papíru, i když otiskování na látky apod. bylo známé. Vzhledem k tomu, že první tištěná kniha pochází z Číny (z pol. 8. stol.) a otisky z rytých dřevěných desek jsou známé už předtím, nemusíme o původu grafiky pochybovat. V Evropě se objevuje dřevořez ve 14. století a i zde se okamžitě stává významným vynálezem. Za jakési předchůdce grafiky lze považovat různé druhy pečeti, otiskování liter do hlíny a jiné druhy značek, šablon apod., které se objevují celou známou historií lidstva.

Civilizace v určitém stádiu začne mít značnou potřebu šíření informací a jedna z efektivních cest je tisk. Je lhostejno, zda se jedná o informace ideové, praktické nebo faktické. Tyto se ostatně v historii nejen mísily, ale i zaměňovaly. I my běžně mísíme fakta a ideje, přání a skutečnost a zaměňujeme je často a rádi.

Obraz byl na začátku, ale i když mnohé přejalo písmo, neztratil nijak svou hodnotu. I v dnešních naučných nebo osvětových publikacích, i v reklamě, je obraz většinou důležitější než písmo. Nebo alespoň stejně důležitý. U většiny vědeckých ilustrací zjistíme, že se tvůrci, a to v každé době, snažili podat faktickou informaci v krásné formě. Velmi dobře cítili, že fakt sám o sobě není jen fragmentem skutečnosti bez dalších vlastností, že i v malém kousku nese, odráží vyšší řád tohoto světa. Jakoby informace vytržená z kontextu byla nepatřičná a teprve vřazení do kontextu krásna jí může vrátit hodnotu. Můžeme říci, že má-li být faktická informace skutečně účinná, musí mít přesvědčivou estetickou formu. Vědění a krása nebyly a nejsou v rozporu, ani to nejsou protikladné části skutečnosti.

Už jsem zde zmínil ono dnes frekventované slovo „informace“. Každému se přirozeně vybaví slovo computer, ale existuje i jiný významný pojem současnosti – gen a genová informace, tedy něco, co souvisí s živým, žijícím, tělesným. V dějinách jsou hledáme onen okamžik rozdělující vesmír na živý a neživý snad od počátku lidských dějin. Teorií, včetně bájí, jsou stovky a rozdělují lidi na různé tábory. Naše západní myšlení se stále snaží definovat onen předěl a definic vzniklo mnoho. Vždy se ukázalo, že život sám je mnohem pestřejší, úžasnější a neuchopitelnější. Přesto jedna, a to nejvýznamnější hranice existuje. Je subtilní, ale výrazná. Objevila se kdysi, kdesi v hloubi času této planety. Tehdy, když si první pramolekula, pralátka dokázala poprvé zapamatovat, zapsat svou podobu a vytvořit první „matrici“, začaly se rozvíjet nové dějiny kosmu. Přesněji řečeno v okamžiku, kdy z této „pramatrice“ dokázala udělat první kopii, otisk, xerox. Od této chvíle se odvíjí prozatím nekončící řetězec života. Uchovat se, přenést sebe do další generace, posunout se v čase, to je

geniální a přitom prostá myšlenka. Je to jediný známý způsob vzdorování zákonu neustálého zániku, aniž by tento zákon byl porušen. Z bodu tak malého, že jej nedokážeme ani pomyslet, natož si ho představit, vznikne nový vesmír nového těla. Miliardy molekul kosmu jsou uvedeny do činnosti a zapojeny tímto mikrobodem do stavby v přesně určených časech a místech. Připomíná to jakýsi vír a explozi současně, jenže vír a explozi řízené myšlenkou, ideou. Přesto z žádného „otisku“ nevzniká zcela identické dvojče nebo mechanická kopie, ale nové tělo, nový organismus. Každý otisk je stvořen do originálu. Je to jakýsi druh „autorské grafiky“, jenže tvůrce se nikdy neopakuje a jeho invence je bez konce. Je to tvůrce, z jehož matric vznikají pouze originály a jen velmi těžko se dají číslovat.

Efekt množení, kopírování, otisku je aktuální v celém společenském světě člověka, což zažíváme denně na vlastní kůži. Jakoby i zde platilo, že úspěšnost znamená rozmnožení a rozmnožení znamená úspěšnost. Je-li něco živé, aktuální, chce to být šířeno, množeno. I když názor na to, co je živé, co je aktuální, prochází neustálou a často rychlou proměnou, přesto cokoliv se rozmnoží, získává na významu. Ať je to informace nebo věc. Zvláště u věcí, u výrobků je to dobře viditelné. I nemoc se však šíří a její význam, mimo jiné, se hodnotí právě podle rychlosti a síly, s jakou to dělá a podle možností, jak jí v tom zabránit. Ale i úspěšnost filmu se měří četností hraní a množstvím kopií, stejně tak množství repríz skladeb, her, výtisků knihy. Četnost objevování se podoby nebo jména určitého člověka je známkou úspěchu. Každý originál může mít svou reprodukci a reprodukce zase mají svou reprodukci. Sleduje-li archeolog význam a velikost nějaké civilizace, sleduje také typické znaky, jejich četnost a rozšíření. Samozřejmě, že v celé historii lidstva a v historii všech oborů jsou i originály, které se nikdy nerozšířily, a přesto měly a mají rozhodující význam. Chceme-li však o jejich významu přesvědčit ostatní, musíme informaci o nich rozmnožit a rozšířit.

Chtěl bych se ještě vrátit k místu, kde jsem zmínil onen nepatrný bod v prostoru koncentrující v sobě veškerou informaci o těle, ke genu. Podobnou snahu zkoncentrovat své vědění o čemkoliv do miniprostoru nacházíme v lidské činnosti od chvíle, kdy vznikaly civilizace. Vědění se koncentrovalo do zápisů, knih a následně do knihoven, obrazáren, muzeí atd., ty zase přenášejí svoje depozity na mikrofilmy a do počítačových disků. Celá odvětví se dají zkoncentrovat na několik milimetrů čtverečných. Tyto informace se pak dají snadno vyvolat, zvětšit, zkopírovat, eventuálně převést do tělesného stavu a opět zmenšit do nepatrné plochy a uchovat. I s rizikem chyby. Chyba je velmi důležitá věc. Nic na tomto světě se bez ní neobejde. Umí pohnout čímkoliv, i dějinami, a z našeho života dělá ještě větší dobrodružství. Nedá se spočítat, kolik směřování bylo chybou vykolejeno a kolik zase chyba uvedla do správného směru. Kolik grafik zničilo a kolik díky jí získalo na významu, kolik objevů díky omylu vzniklo. Chyba není náhoda, chyba je zákon. Zákon, jehož pravidla zná jen Nejvyšší a jsou součástí té jeho stránky, kterou bych nazval „zvláštní smysl pro humor“. Chyb bychom si měli vážit, neboť chyba je vlastně znamení, které máme správně rozluštit.

Nezdá se mi náhodné, že v procesu uchovávání informace člověk podvědomě sleduje cestu podobnou přírodní, a nezdá se mi náhodné, že se v tomto procesu tak často vyskytuje kosmický tvar a to je spirála. Je-li dvojspirála DNA uchovatelkou informace života, tělesnosti, je zajímavé, že záznamy lidského vědění (a nejen vědění) se také často stáčejí do spirály. Známe antické svitky, židovskou Tóru, obě se při čtení rozvinou nebo převinou, svinou. První uchování, konzervování podoby lidského hlasu, se odehrávalo na válci, na spirále vyryté do jeho povrchu. Gramofonová deska, magnetofonový pásek otáčením rozvíjejí a svíjejí spirálu. Stejně tak filmový pás a stejně tak paměti počítačů a jejich programy jsou svinuty do spirály. Svinování a rozvinování kolem osy je příznačné pro záznam a čtení informace určité složitosti a množství. Zcela volnou a nezávaznou asociací se dostanu k otáčení kruhu, rotaci, a jestliže promítnu kruh do prostoru i k válci. Odtud je jen krůček k tiskařskému stroji. I když existuje řada nových technologií, jak kopírovat, množit, tisknout, od chemické po elektronickou, je tisk spojen s pradávným tlakem alespoň slovně. Myslím však, že v grafice bude i nadále většina tisků vznikat skutečně oním „stisknutím“. Tlak je vlastně vůle, vůle předat svou představu nebo podobu své myšlenky jiné substanci, materiálu či osobě. Ta však musí být připravena, změkčena, tedy schopná a ochotná tuto vůli přijmout. Musíme ale počítat s tím, že nám ji zrcadlově zobrazí, vrátí. Teprve pak uvidíme, jak to dopadlo, jestli jsme nevnutili něčemu pouhý nesmysl.

Tlak je síla prastará a lze ji tedy považovat za úctyhodnou. Stejně jako grafiku.